

מבט על, גיליון 319, 5 במארכ 2012

ה-קטאר של האביב הערבי

יואל גוז'נסקי ועודד ערן

הטלטלה שאחזה במרחב הערבי הבליטה את כוחה העולה של קטאר ואת מדיניות החוץ הייחודית שאימצה, הכוללת מעורבות אקטיבית במרבית מוקדי הטלטלה באזור. מדיניות זו – עירוב של אופורטוניזם ואמביציה – בשילוב עם עוצמה כלכלית אדירה ונכונות להשתמש בה לצרכים מדיניים, במקביל לחולשתם של מוקדי הכוח העיקריים מתוך האזור ומחוצה לו, מאפשרת את כניסתה של האמירות לחלל שנוצר ואת מעמדה המדיני החדש.

העוצמה הכלכלית של קטאר היא תוצאה ישירה של עתודות הגז הטבעי בהם היא בורכה. האמירות היא כיום היצואנית הגדולה בעולם של גז טבעי (LNG), ובשטחה העתודות הגדולות בעולם של גז טבעי לאחר רוסיה ואיראן. משאב נדרש זה הפך את אזרחי קטאר (250,000 מתוך כמיליון תושבים) לבעלי ההכנסה הגולמית לנפש הגבוהה בעולם, עם שיעור צמיחה מדהים של למעלה מ-18% ב-2011. לצד עוצמה כלכלית זו יצרה משפחת אל-ת'אני השולטת באמירות מכשיר אדיר השפעה בדמות רשת הטלוויזיה "אל-ג'זירה" שהפכה מאז השקתה ב-1996 לכלי יעיל בניהול יחסי החוץ שלה. שיעור הצפייה ברשת זו במזרח התיכון גבוה ממילא וההתקוממויות שאחזו במרחב הגבירו את הפופולאריות שלה. עבור קטאר רשת זו מהווה מכשיר מרכזי להשגת השפעה. הרשת מתאימה את אופי הדיווחים, כדי למצוא חן בעיני מנהיגים מסוימים, גם מחוץ לעולם הערבי, ומבקרת אחרים אשר מבינים איזה כוח יש לשידורי התחנה בדעת הקהל - וזאת כמנוף לחץ לשינוי מדיניותם כלפי קטאר. בהקשר זה, כיסוי טלוויזיוני אוהד יותר של בית המלוכה הסעודי בשידורי התחנה הוכיח עצמו ככלי יעיל בשיפור יחסי קטאר-ערב הסעודית.

בעצם הכיסוי הרב שמעניקה הרשת לסכסוכים שונים בעולם הערבי היא מחסנת במידה רבה את המשפחה השלטת מביקורת על היעדר הדמוקרטיה במדינה. אירועי ה"אביב הערבי" הכניסו את כל בתי המלוכה בעולם הערבי וקטאר עמם לסד בעיית. מחד גיסא, כולם מבקשים לשמר את צורת המשטר ואת השליטה המוחלטת בתהליכים הפוליטיים הפנימיים ומאידך גיסא, ישנו הרצון לאמץ עמדה המזדהה כביכול עם ההמונים הערביים שיצאו לרחובות במחאה על השחיתות והדיכוי. כדי להבטיח שהרשת תישמע להוראות האמיר, סולק מתפקידו, בספטמבר 2009, המנכ"ל, חנפאר, שקנה לעצמו שם של תומך נלהב בתהליכים דמוקרטיים ובפעילות החברה האזרחית בעולם הערבי, אך גם של תומך התנועות האסלאמיות בהן חמא"ס. שלא במקרה יורשו הוא בן למשפחת המלוכה.

מעורבותה של קטאר באירועים ובתהליכים בעולם הערבי בעשור האחרון מרשימה במשבר בתימן שמשה קטאר לצד חברותיה ל"מועצה לשיתוף פעולה במפרץ" כמתווכת והביאה לסילוקו (אם כי בתנאים טובים) של הנשיא לשעבר סלאח. במלחמת האזרחים בסוריה היא מנהיגה בפעלתנותה (בגיבוי סעודי לא מבוטל) את מרבית אחיותיה הערביות. שליטיה לא מכחישים עתה כי הם אף שולחים נשק וסיוע כספי ניכר למתקוממים הסורים. משלוחי נשק אלו מעוררים מטבע הדברים שאלות חשובות כגון ממי נקנה הנשק שנשלח לאופוזיציה הסורית, כיצד מגיע אליה הנשק, היינו האם קטאר זוכה לעידוד, תמיכה ושיתוף פעולה עם מדינות אחרות אשר מבקשות שלא להיחשף כמסייעות באופן פעיל למורדים הסורים.

קטאר, המעורבת גם בביסוס המשטר החדש בתוניסיה, סייעה, אולי יותר מכל גורם ערבי אחר, להפלת משטר קדאפי. קטאר דחפה לפעולה הצבאית של נאט"ו בלוב ואף שלחה (בנוסף לאיחוד האמירויות) שישה מטוסי קרב כסיוע סמלי למאמץ של נאט"ו לאכוף סגר אווירי על לוב. קטאר הייתה המדינה הערבית הראשונה שהכירה בממשלת המורדים בלוב, היא אף מכרה בשמם נפט וסיפקה להם סיוע כלכלי וצבאי נרחב. במסגרת זאת היא אימנה וציידה את כוחות האופוזיציה ואף שלחה כוחות מטעמה שסייעו בפועל ללחימה. מדיניות זו אפשרה לקטאר להפנות

את תשומת הלב מהנעשה במפרץ ולהוכיח כי היא חברה מכובדת ואחראית בקהילה הבינלאומית. מבחינתה היא כבר קטפה את פירות השקעתה – מנהיגי המערב לא חסכו תשבחות לאקט המנהיגותי והמוסרי שלה.

לאחרונה בולטת פעילותה של האמירות גם בסכסוך הפנימי בזירה הפלסטינית בין תנועות פתח וחמא"ס והיא תפסה, לפחות זמנית, את מקומה של מצרים העסוקה בבעיותיה הפנימיות, כשושבינה המרכזית במאמצי התיווך בין הארגונים. הסכם המסגרת שהושג ב-6 בפברואר 2012 בין תנועות אלו נחתם בדוחה בירת קטאר ונושא את שמה. גם בין ירדן והמנהיג של חמא"ס, חאלד משעל, תיווכה קטאר ויורש העצר הקטארי אף נכח בפגישת מלך ירדן עם משעל.

בסוף פברואר 2012 יצא אמיר קטאר ביוזמה חדשה הקוראת לחקירה בינלאומית של כל פעולותיה של ישראל בירושלים מאז 1967 שמטרתה "למחוק את אתריה המוסלמים והערבים". האמיר קרא בפני באי "ועידת דוחה הבינלאומית להגנה על ירושלים" להחלטה של מועצת הביטחון של האו"ם, שתקים ועדת חקירה בנושא. יוזמה זו תזכה את קטאר בעוד נקודות זכות ברחוב הערבי, להם היא זקוקה כעת בשל מדיניותה כלפי סוריה, על אף שסיכוייה להתממש נמוכים ביותר.

הפעילות הגלויה של קטאר במישור הפלסטיני-ישראלי גורמת לישראל מידה רבה של נזק. קשריה של קטאר עם גורמים כאיראן וחמא"ס – קשרים שבראיתם מסייעים למנוע פגיעה בה מידי אותם גורמים – הביאו בין היתר את ישראל להחלטה לנתק לחלוטין את יחסיה עם קטאר ולסגור באופן סופי את משרד הנציגות הדיפלומטית בדוחה במארס 2011, לאסור על נושאי דרכון קטארי לבקר בשטחי יהודה ושומרון ולעצור את שיתוף הפעולה בין קטאר לתעשיות הביטחוניות בישראל. למרות זאת קטאר לא הסתירה את נכונותה לקיים קשרים גלויים עם ישראל בתנאי שבראית קטאר ירושלים תוכיח את רצינותה בתהליך המדיני, תנאי סף נמוך במידה רבה מהתנאים שמציב העולם הערבי לכינון קשרים גלויים עם ישראל.

ההשקעות שאותן מבצעת קטאר, באמצעות קרן ההשקעות הממשלתית, במזרח אסיה, אירופה וארצות הברית בפרויקטים של תשתית, נכסי נדל"ן, מוסדות פיננסים ואף מועדוני כדורגל, הופכים את האמירות לשחקן מרכזי בעל השפעה בזירות אלו. קשה למצוא בהיסטוריה המודרנית מקרה דומה של מדינה זעירה שהוציאה אל הפועל מדיניות חוץ כה אקטיבית. לשם השוואה גם ללוקסמבורג מאפיינים סטטיסטיים דומים אך שאיפותיה מצומצמות וכמוהן גם השפעתה המדינית.

קטאר מצטיינת בזיהוי תהליכים ומגמות באזור ומעבר לו ומקדימה את האחרים בהתמודדות עמן. עבור קטאר, זיהוי מהיר של המגמות בדעת הקהל הערבית והתייצבות מאחוריהן הכרחית כדי לשמור על ביטחונה, כל עוד הן לא מגיעות לפתחה או מסכנות את יחסיה עם שכנותיה החזקות, סעודיה ואיראן. כך קרה גם באשר לגישתה ל"אביב הערבי" והתפקיד המרכזי שהיה לה בהתרחשויות.

גם מבית, קטאר מבקשת להקדים ולהתמודד עם ביקורת שאולי תופנה אליה בהקשר זה. אמיר קטאר, חמד בן ח'ליפה, הודיע לאחרונה, כי יקיים בחירות ל"מועצת השורא" הקטארית – לראשונה בהיסטוריה של המדינה – במחצית השנייה של שנת 2013. לדבריו, נוכח השינויים הגדולים באזור, אין להסתפק במסרי הרגעה, אלא בקידום רפורמות נמשכות. ההבטחה לקיום הבחירות תאפשר לקטאר לעבור בשלום לפחות את החודשים הקרובים תוך שהיא ממשיכה ליהנות מציבות מדינית וכלכלית ולשמש כמשענת מדינית וכלכלית לכוחות הרדיקליים באזור. זאת, תוך ניצול החלל המנהיגותי שהותירו גדולות ממנה, כדי לקדם את האג'נדה הייחודית לה המונעת מאינטרס הישרדותי גרידא.